

Taula 5 Democràcia

Gustavo Petro

Senador del Pol Democràtic Alternatiu. Ha estat un dels principals denunciants dels vincles entre l'actual Govern d'Álvaro Uribe i els grups paramilitars

Les arrels del paramilitarisme a Colòmbia

Tot i que aquesta vegada tractaré de ser prepositiu, faré un diagnòstic del que crec que és la crisi colombiana avui.

Colòmbia va intentar un profund procés de pau a l'any 1991. Va fer una espècie de Pacte de La Moncloa a la colombiana. Sortint d'una Constitució com la del 86, del s.XIX, d'una època d'estat de setge permanent, una època que emparentava el règim polític administratiu colombià amb les dictadures del Con Sud de la dècada dels 70.

Sota els auspicis de la comunitat internacional, en un context de guerra freda, amb una forta presència dels EUA, existia un règim polític que anomenem el Front Nacional, que no permetia la irrupció de forces polítiques diferents al Partit Liberal i al Partit Conservador, i que era fortament repressiu. A Colòmbia, en aquella època, pintar un grafit a la paret significava, gairebé, enfrontar-se a un consell de guerra. Els civils eren jutjats pels militars sense dret a defensa. Jo mateix vaig passar dos anys a la presó per un decret d'un general que em va condemnar a aquella pena per ser militant de l'M-19, sense cap dret a la defensa, mai vaig saber què era un advocat defensor.

Prèviament a aquesta situació, que van patir 10.000 ciutadans, entre els anys 78 i 79, sota el govern de Turbay Ayala, hi va haver 60.000 persones que van ser capturades per sospita i portades a les cavallerisses militars, buscant l'M-19.

La Constitució del 91 és molt similar a la Constitució Espanyola, i d'entre altres coses, recorda que Colòmbia és un país amb una enorme diversitat regional i ètnica

Aquelles èpoques van emparentar el país amb el que es vivia alhora a Xile, Uruguai, Argentina i a l'Amèrica Central.

Però al 1991 vam decidir fer un acord de pau, i potser aquell és l'intent més profund de pacificació a Colòmbia. Com tot pacte polític, es va fer a través d'una reforma constitucional. Una Assemblea Nacional Constituent que va convertir en majoria electoral els qui feia uns mesos eren guerrillers, l'M-19; i que en aliances amb tendències reformadores progressistes del Partit Liberal i del Partit Conservador, encapçalats per Horacio Serpa i Álvaro Gómez Hurtado, respectivament, van aconseguir constituir una Constitució del 91 que si vostès la llegeixen, els qui no són colombians, veuran que és molt similar a la Constitució Espanyola, i que d'entre altres coses, recorda que Colòmbia és un país amb una enorme diversitat regional i ètnica.

A partir d'aquesta idea constitucional del 91 i del seu plantejament central, es tracta de construir un Estat Social de Dret que vincula dos conceptes bàsics: primer, una república democràtica, i segon, dins la idea de construir una república democràtica fins i tot més avançada que la democràcia representativa, s'avança cap a la democràcia participativa i cap a un Estat Social de Dret. Concebiem que el principal problema de Colòmbia era la seva enorme desigualtat social, per tant, la democràcia només era possible a partir de disminuir-la. Aquesta és la idea central de l'Estat Social de Dret que va plantejar la Constitució del 91.

Tanmateix en paral·lel al moment d'aplicar aquesta Constitució, en els anys que van seguir es presenta el que jo anomenaré aquí l'holocaust colombià. Hi va haver un veritable genocidi. Ja venia des d'abans, però indubtablement la dècada dels 90 va fer créixer un genocidi al país. La pregunta que hom s'hauria de fer és: si s'havia plan-

La democràcia només era possible a partir de disminuir aquesta desigualtat social. Aquesta és la idea central de l'Estat Social de Dret que va plantejar la Constitució del 91

tejat i pactat socialment amb vots eminentment urbans a través de l'Assemblea Constituent una Constitució profundament democràtica, en la perspectiva de disminuir la desigualtat social i construir la democràcia a Colòmbia, per què el que va esclatar va ser un genocidi?

Va ser un genocidi que avui sabem que tenia suports estatals. El genocidi va esclatar perquè vam ser ingenus a la Constituent del 91. Els projectes polítics que es van trobar a la Constituent del 91, des de la insurgència, des del Partit Liberal, des del Partit Conservador, pressuposaven que la transformació de la realitat colombiana era una transformació nacional. Tots eren projectes que enfonsaven la seva lògica en la idea de construir un Estat nació. Sobre la base de Rousseau era un contracte social nacional, un pacte nacional. Efectivament, la Constituent del 91 és un pacte nacional. Els seus electors són principalment ciutadans urbans. La ingenuïtat va consistir en no veure que el veritable poder a Colòmbia no és el poder nacional, no rau a l'Estat nació clàssic, sinó que el veritable poder a Colòmbia es construeix, ja des d'abans de la colònia espanyola, a la regió. El veritable poder a Colòmbia és el poder local.

Colòmbia no va tenir mai un gran imperi indígena precolombí, ni Inques ni Asteques. Érem una federació de pobles relativament comunicats els uns amb els altres per l'orografia: tres serralades i valls profundes, una barreja del món andí amb el món caribeny, i quan va arribar Espanya a conquerir, hi portava el feudalisme espanyol i va provar d'implantar-lo; un feudalisme amb fortes tendències municipals i locals. S'hi van conjugar històricament dues portes, la precolombina i l'espanyola, que van incentivar, juntament amb l'orografia del país, que existissin fortes regions independents les unes de les altres, en allò que es va anomenar el virregnat de la Nova Granada. Tot allò eren poders locals.

La Constituent del 91 va desconèixer aquesta realitat. L'M-19, com a força electoral, va desconèixer aquesta realitat. M'atreveixo a dir que Álvaro Gómez Hurtado i el Partit Liberal van desconèixer aquesta realitat. I aquesta realitat ens va esclatar a la cara i ens va dir: "Vostès són uns ingenus".

La realitat del poder local colombià és que no és democràtic, no sols per l'herència espanyola que ens va deixar com a institució bàsica de poder la hisenda o feu, que implica una concentració molt alta de terres. Colòmbia, encara avui, ha vist créixer la seva població rural en termes absoluts, però la frontera agrària està limitada.

Bona part del conflicte del present i del passat a Colòmbia es deriva de la terra, i prové del règim basat en hisendes que en dos segles no va ser desmantellat, sinó al contrari. D'ençà de 1985, a causa de la persecució dels EUA sobre Noriega, que fins al moment havia permès que les màfies colombianes visquessin a Panamà i rentessin els seus dòlars al sistema financer panameny, els narcotraficants han portat els seus dòlars en massa de nou a Colòmbia i la terra esdevé el principal instrument de rentat de diners. Els narcotraficants compren terres en massa. La terra a Colòmbia, que ja era per si mateixa un poder polític derivat del feudalisme espanyol, es converteix a més en la caixa d'estalvis del narcotràfic, i aprofundeix la concentració, en termes espectaculars, de la possessió de terres a Colòmbia a partir del 85.

Allà queda una aliança entre les elits locals, que són les veritables detentores del poder a Colòmbia. Una aliança que esquemàticament se sintetitza en tres elements: militars, terratinents i narcotraficants.

Ja en certes regions de Colòmbia, l'escola militar, que venia de la guerra freda i havia estat educada a l'Escola de les Amèriques sota idees de tortura i de violació de Drets Humans que havia practicat en massa a la dècada dels 70, aconsegueix construir, per primera vegada, enmig de camperols hisendats agredits per les FARC al Magdalena Medio, una aliança de militars hisendats que, en aquesta regió específica, construeix el projecte de les Autodefenses Unides de Colòmbia (AUC). És una aliança clàssica perquè és similar a la que es desenvolupa a El Salvador, Guatemala i al Con Sud a la mateixa època. Les rondes d'hisendats i camperols corrents armats fan la feina bruta d'assassinar, i d'altres feines, que no fa l'exèrcit, però hi ha una aliança entre el sector de l'exèrcit educat en aquesta tesi de la seguretat nacional i aquest tipus de terratinents. D'aquesta forma comença a irradiar-se un discurs contrainsurgent profundament violatori dels Drets Humans a Colòmbia. Al 82, explícitament, cau una tercera pota, el narcotràfic.

Aquesta aliança tripartita constitueix a cada regió allò que avui nosaltres anomenem el paramilitarisme, que és una paraula mal utilitzada, perquè el paramilitarisme tradicional, tal com eren les autodefenses en el seu inici, bàsicament eren grups de ciutadans terratinents armats i supeditats a l'exèrcit. Així va ser a Guatemala, a El Salvador, a

Colòmbia; a l'inici. Però el paramilitarisme d'avui, amb l'arribada del narcotràfic, va prendre autonomia. En lloc de supeditar-se a l'exèrcit, tal com era la visió clàssica, va aconseguir sotmetre l'Estat. Va fer agenollar l'Estat i la societat.

Aquest nou poder local, profundament regressiu i poderós en si mateix, va derogar *de facto* la Constitució del 91, i amb això s'explica el genocidi de Colòmbia.

Provaré d'explicar esquemàticament com funciona aquest model paramilitar que, sota la meua opinió, més que paramilitarisme és un model integral d'acumulació de riquesa i un projecte de dominació social. Un model de poder.

El traficant de Colòmbia, en general, necessita una pista aèria clandestina d'on hi surten petits avions carregats de cocaïna. En general, aquestes avionetes surten d'entre 10 i 20 vegades al dia carregades de cocaïna. I no solament un dia, sinó tots els dies, totes les setmanes, tots els mesos, tots els anys. Pistes clandestines que no estan a prop dels aeroports internacionals, sinó a regions relativament aïllades del món urbà colombià. No sembla fàcil poder fer sortir 10 ó 20 vols diaris d'avionetes, que òbviament fan soroll, durant mesos i anys consecutius. La societat que envolta la pista s'adonaria que alguna cosa estranya està passant i ho denunciaria. Per què no ho fan? Aquí ve la implementació del model. Aquest tipus d'activitat necessita supeditar la societat que rodeja la pista, la societat local. I com s'ho fan? Amb mètodes que poden dir-se suaus, irradiant una part de la riquesa dels narcotraficants al conjunt de la societat; donant feina, regals... però fonamentalment, també i alhora, amb el terror.

Se sotmet i se silencia la societat local que envolta la pista, massacrant-la. S'ha construït una tecnologia de la mort de tal nivell, premeditada, sistemàtica, patològica en el fons -però no per patologies que s'han creat-, que és capaç de maximitzar el dolor que han causat i generar el terror entre els qui sobreviuen. Esquarterar cossos humans en vida. Matar bebès. Jugar a futbol amb els caps dels assassinats davant la comunitat d'on eren. Fer servir serres elèctriques, que s'utilitzen per tallar arbres, per tallar membres de cossos. Fosses comunes, massacres, cremacions. Tal tipus d'estil de mort té un objectiu: que els supervivents, els qui observen, els qui s'han adonat d'aquest terror, no parlin més, se silenciïn, s'agenollin, se subordinin al propietari de la pista, que ahora s'ha convertit en propietari d'exèrcits privats que controlen aquesta societat.

Però no sols controlen la societat que envolta la pista, sinó que controlen l'Estat que rodeja la pista: el policia local, el cap militar local, l'alcalde, el cap polític, el fiscal de la regió que no investiga, els

regidors... L'aparell estatal que rodeja la pista també se subordina, de grat o per força, al propietari de la pista i al propietari de l'exèrcit privat que comença a construir, tenint Estat i tenint societat, no només un sistema per exportar cocaïna sinó un poder polític i un poder econòmic a la regió. És el que jo anomeno el poder mafios.

El propietari de la pista ja no sols s'enriqueix d'allò derivat de l'exportació de cocaïna, molt alt per si mateix, sinó que comença a concentrar les terres, recull i s'apropia les rendes públiques del municipi i dels municipis del territori, les privatitza a través de la contractació i d'altres mitjans. Així va convertint-se en el guia i senyor de la vida pública, política i social del territori. Arriba fins a la intimitat de la vida individual, la regla, estableix els qui moren i els qui no moren, els qui poden parlar i els qui no poden parlar. Qui resisteix, mor o se'n va, produint desplaçaments. Homogeneïtzen les conductes socials. Construeixen una veritable dictadura *de facto* profundament totalitària.

A Colòmbia, la tercera part de la població viu *de facto* sota el totalitarisme, sota dictadures mafioses. La Constitució del 91, per tant, no és res més que un llibre derogat a la pràctica real. La nostra intenció al 91 era fer una República Democràtica, un Estat Social de Dret que disminuís la desigualtat social. La via que suposàvem que era la més eficaç per superar la crisi i la violència colombiana és amb prou feines un llibre i no s'aplica en la realitat del territori colombià. Aquests poders locals es van anar desenvolupant durant tres dècades controlant territori rere territori. Rafael Pardo anomena a això una federació de grups paramilitars i així és. Van anar augmentant el seu poder federat fins al punt que ja no van controlar només el poder local, sinó que en la mesura en què anaven cooptant unitats de la policia, polítics, alcaldes, i d'altres funcionaris, anaven tenint cada cop una major incidència a l'Estat nacional.

Després de 1998, Carlos Castaño va decidir que aquesta federació havia de fer un salt qualitatiu cap a la construcció d'un exèrcit nacional paramilitar, que és el que avui s'anomena les AUC. Va morir intentant-ho, el van matar els seus propis

Bona part del conflicte del present i del passat a Colòmbia es deriva de la terra, i prové del règim hisendatari que en dos segles no va ser desmantellat sinó al contrari

La Veritat, la Justícia, la Reparació de la víctimes, la no repetició i, jo diria també, la reconciliació, s'han de territorialitzar

companys. Carlos Castaño volia, no sols un únic exercit nacional paramilitar, sinó una bossa única de finançament, que era el somni de Pablo Escobar, el mafiós narcotraficant del càrtel de Medellín. Volia concentrar totes les cotitzacions de tots els narcotraficants del país en una sola bossa que finançaria la seva seguretat, que en aquestes concepcions és bàsicament una seguretat mafiosa. La màfia, per definició, és un sistema de seguretat privat i delinqüencial. Les màfies disminueixen els guarismes de criminalitat fins que una altra màfia els reemplaça al sistema de seguretat del territori.

Carlos Castaño no sols va provar de fer aquest salt qualitatiu, sinó que, conscient que es podia fer un tercer exercit nacional paramilitar finançat pel narcotràfic, es va adonar que tenia tota la possibilitat de sistematitzar la infiltració dins l'Estat, entre les tres branques del poder públic a nivell nacional i el poder territorial.

Des del 98 comencen a aparèixer els anomenats pactes amb polítics nacionals de cara a organitzar un grup parlamentari paramilitar al Congrés, una arquitectura d'impunitat dins la justícia amb membres del poder judicial. Seccions senceres de la policia i de l'exèrcit al seu servei dins del poder executiu. Seccions que els interessaven dels ministeris, com el DAS, l'aparell d'intel·ligència de l'Estat, i moltíssimes alcaldies i poders locals que es van anar configurant sota la visió de Castaño. Això ja no era només un conjunt de poders locals mafiosos, sinó un projecte nacional paramilitar mafiós.

La resposta que li va donar l'Estat és la d'Uribe a l'any 2002, perquè Pastrana realment no va saber fer una estratègia per respondre al que estava passant, sinó que aquesta la va articular Uribe. Part de la classe dirigent colombiana sap la perillositat que significa un projecte així en una societat com la colombiana, i per això la resposta d'Uribe va ser negociar políticament amb aquest poder mafiós. És el que inicia al 2002 i que es coneix com el Pacte de Santa Fe de Ralito. Una negociació política entre Govern i aquest tipus de poders mafiosos, genocides i criminals contra la Humanitat. He de recordar-los que la suma històrica del que els hi he descrit breument ha convertit la *cantonada d'Amèrica*, com es coneix Colòmbia,

en l'indret en què amb més intensitat, amb més salvatgisme, amb un major nombre de víctimes, en un major nombre de fets, es cometien crims contra la Humanitat de tota Amèrica en les darreres tres dècades. Per això jo ho anomeno genocidi o holocaust, fet amb l'ajuda de sectors de l'Estat sense els quals no s'hauria pogut produir tal potenciació del crim i de la mort fins al punt d'arribar a la configuració del crim contra la Humanitat.

A això li diem avui la Veritat. Saber els qui, dins de l'Estat, amb noms propis en totes les branques del poder, van col·laborar per acció o per omissió, van ordenar, o es van sotmetre a aquest tipus de poder mafiós. Avui la política colombiana està travessada pel criteri de la Veritat.

Uribe, en construir una negociació política contra la qual ens hi vam oposar Rafael Pardo, des de l'uribisme en aquell moment; Gina Parodi, de l'uribisme i del Partit Liberal; i nosaltres, el Pol Democràtic Alternatiu. El que es va establir en aquell moment, com en tota negociació política, va ser una negociació sobre el poder. No amb rebels polítics, no amb delinqüents polítics, sinó com a genocides i narcotraficants. I una negociació sobre el poder apodera, i aquestes xarxes mafioses han sentit que ha augmentat el seu poder. Aquest és el resultat final d'un procés molt discutit avui. Però alhora, la intenció d'una negociació política amb aquest tipus de poders mafiosos va trobar una barrera a la comunitat internacional i fonamentalment en certs aparells de la justícia colombiana. La Cort Constitucional va transformar la llei d'impunitat que el Govern, amb els seus amics congressistes amics del paramilitarime, havien fet. Era una llei que separava taxativament els beneficis jurídics de l'obligació de confessar la veritat, i la Cort Constitucional va unir els dos conceptes i els hi va treure aquest estatus de delinqüents polítics als representants dels poders mafiosos. Va conduir la llei cap al que havíem proposat amb Rafael Pardo, una llei de sotmetiment a la justícia, on la negociació ja no era política sinó judicial i ja no amb el Govern sinó entre la justícia i els delinqüents.

Aquesta transformació que obliga a aquest tipus de criminals contra la humanitat a confessar plenament si volen reduir els seus anys de presó va posar al centre del debat polític a Colòmbia el tema de la Veritat, que és en el que estem avui. La veritat, depenent una mica del que succeeixi amb ella, si es revela o s'oculta determinarà el futur immediat de Colòmbia. Si es revela, sóc optimista, podem caminar envers la vella idea del 91 de construir una República Democràtica amb un Estat Social de Dret, és a dir, l'instrument eficaç que permet sortir de la crisi; ara bé, recollint la crítica que li vam fer a la Constituent del 91: la Veritat, la Justícia, la Reparació de les víctimes, la no repe-

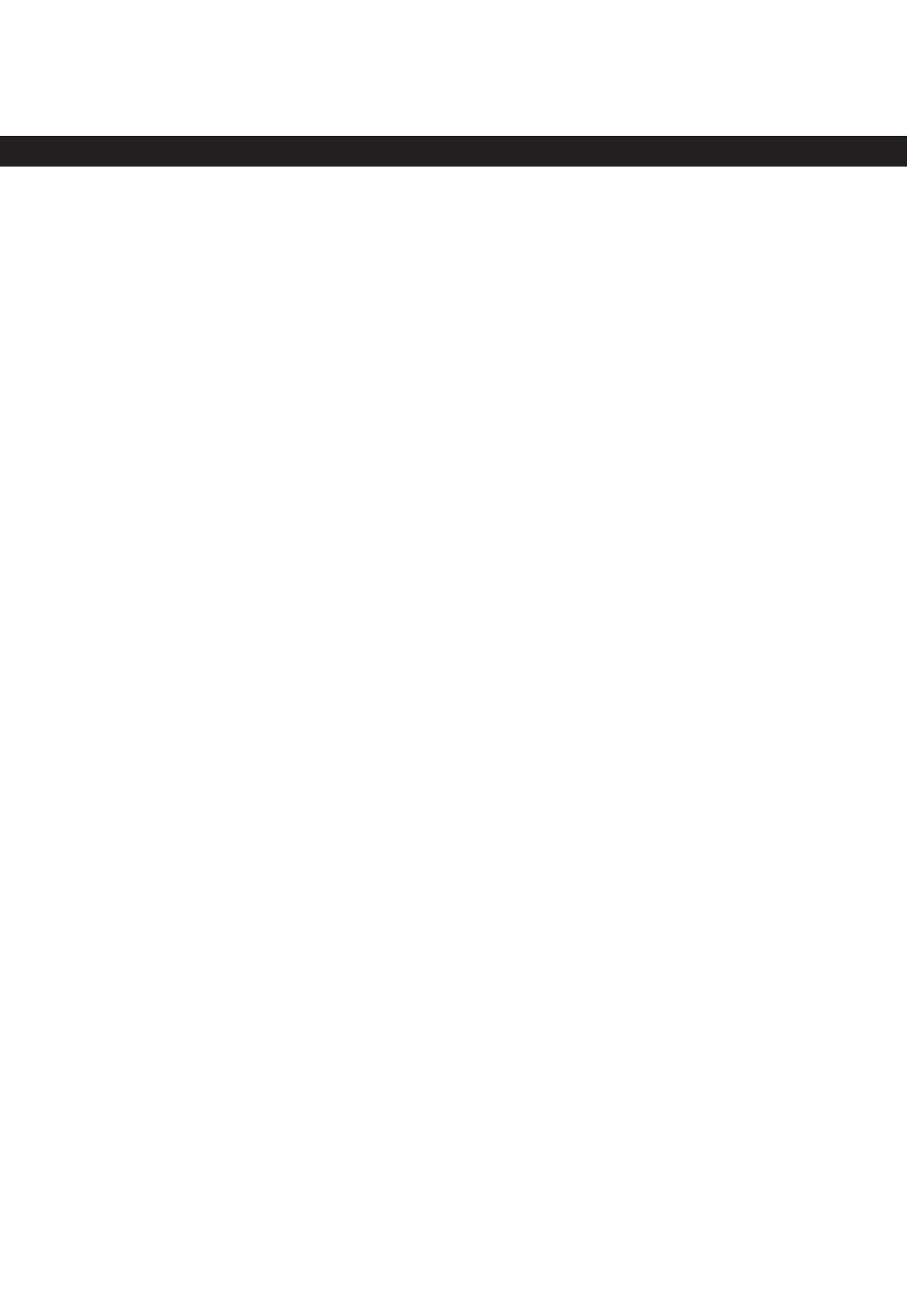
ció i jo diria la reconciliació, s'ha de territorialitzar. Aquesta va ser la proposta que vam fer a l'últim debat. És absolutament necessari que es territorialitzi donat que, per desconeixement de la Constitució del 91, el poder més important a Colòmbia són els poders locals, que estan a les mans de poders mafiosos.

És una perspectiva d'anar endavant, positiva. Si la veritat apareix tenim una oportunitat democràtica a Colòmbia. Però, si no, també pot succeir que tot vagi enrere, que els paramilitars, confiats en què el Govern no els extraditarà, controlin les seves confessions, no diguin la veritat i apareguin solucions alternatives d'impunitat. Aleshores Colòmbia aniria pel camí de Iugoslàvia: exèrcits privats, reparamilitarització del país, disputes entre aquests exèrcits privats entre si que implicarien disputes territorials que ja s'han esdevingut al passat immediat; un procés de fragmentació violent i regressiu del territori, de la societat i de l'Estat.

Són dos camins. Jo he sol·licitat als ciutadans europeus, amb els qui he parlat durant aquests dos dies, que apuntem al primer, al de la Veritat. I des d'Europa podria haver-hi un instrument concret per apuntalar aquest primer camí: una missió especial de la Cort Penal Internacional que es localitzi a Colòmbia i que constituïria un missatge prou contundent per als caps paramilitars detinguts, 52 dels 33.000, per a què confessin de manera plena i veraç perquè els altres 32.948 ja no se sap on són, així només queden els 52. Però la confessió plena i veraç d'aquests 52 podria garantir l'obertura cap a la veritat i per tant cap a la transformació democràtica a Colòmbia. Una missió d'observadors de la Cort Penal Internacional a Colòmbia ens ajudaria a aprofundir aquest camí.

La territorialització dels principis de la Veritat, Justícia, Reparació de víctimes i no repetició implica necessàriament una transformació del món local a Colòmbia que significa eradicar les condicions objectives d'aparició del paramilitarisme que, com recordaran, són tres: el sistema d'hisendes, el sistema polític clientelista i el narcotràfic. Junts van generar aquesta maquinària de poder local, mafiosa i mortífera al país.

Cal una missió especial de la Cort Penal Internacional que es localitzi a Colòmbia i que constituïria un missatge prou contundent per als caps paramilitars detinguts

Elisabeth Ungar

Politòloga, directora de l'Observatori Legislatiu-Congrés Visible, de la Universitat dels Andes de Colòmbia

Paramilitars i política, fins quan?

“La publicació, dimarts passat, de les impressionants imatges i cròniques sobre les massacres dels paramilitars, sobre la tragèdia de milers de famílies i sobre el dolor dels parents dels desapareguts que va fer aquest diari farà pensar-s’ho dues vegades als qui repeteixen com llorets que el paramilitarisme és un mal necessari i que serà un mecanisme de defensa dels qui es van veure abandonats per l'Estat i amenaçats per la guerrilla, o als qui encara pensen que es justifica la guerrilla perquè persisteixen la pobresa i la desigualtat a Colòmbia”

Rudolf Hommes, *La Brutalidad del paramilitarismo. Información, violencia y percepciones del mundo*, *El Tiempo*, 27 d'abril de 2007

Si bé no és un fenomen exclusiu de Colòmbia, al nostre país el Congrés de la República i els partits polítics són dues de les institucions polítiques més desprestigiades i amb els nivells més baixos de confiança. Segons un estudi realitzat al 2005¹, aquestes dues institucions, juntament amb les eleccions i el Consell Nacional Electoral, “obtenen mitjanes de confiança per sota de la mitjana general de les institucions polítiques colombianes”. En la mateixa direcció, el *Latinobarómetro*² indica que des de 2001 els colombians assenyalen al Congrés com a la institució democràtica, després dels partits polítics, més ineficient i que menys confiança genera a Colòmbia. Així mateix, es considera la instància estatal amb més disposició a les pràctiques clientelistes i *politiqueres*, i paral·lelament, com la més reticent a reformar-se³. Tanmateix, les preocupacions no acaben aquí. Segons el més recent estudi sobre la Cultura Política de la Democràcia a Colòmbia, de Juan Carlos Rodríguez-Raga i altres autors, veiem que “més de la tercera part dels enquestats estan d'acord que el president actuï per damunt de les lleis per fer ‘el que el poble vulgui’, que limiti l'exercici de l'oposició i per a què actuï a favor de ‘l'interès general’ tot i que això impliqui limitar les llibertats individuals”⁴; que “els ciutadans colombians estan relativament més disposats (prop d'un terç dels enquestats) que els d'altres països a justificar una excessiva concentració de poder en l'executiu, incloent-hi la possibilitat d'autocop que involucri un tancament de les altres dues branques del poder per part del president. Els percentatges del país només són superats pels del Perú i l'Equador”⁵; que “un de cada cinc colombians creu que el Congrés és principalment un obstacle per a la tasca del president i hauria de ser ignorat”⁶; que “excepte els haitians, són els colombians els qui amb més freqüència justifiquen que els presidents coartin les veus que se li oposen a

Al nostre país el Congrés de la República i els partits polítics són dues de les institucions polítiques més desprestigiades i amb els nivells més baixos de confiança

favor d'un suposat 'progrés' del país. Aquesta proporció, i la seva posició comparativa, situen Colòmbia com a un dels països amb més propensió a la democràcia il·liberal, almenys en aquesta dimensió⁷; i finalment, que en resumir les cinc preguntes relacionades "amb un indicador de les actituds que afavoririen una democràcia il·liberal amb una excessiva concentració de poder en l'executiu, es mostra que Colòmbia és un dels països en els quals predominen més aquest tipus d'actituds que, sense cap mena de dubte, justifiquen una erosió de l'estructura institucional a favor d'una figura presidencial amb grans poders i dèbils condicionants⁸. Aquestes tendències generen una gran preocupació, no sols perquè evidencien la manca de confiança dels colombians en les institucions democràtiques, i per extensió, que són favorables als lideratges messiànics i personalistes, i a posicions autoritàries i contràries a principis tan elementals com la separació de poders. Però a més, perquè tenen una semblança singular amb un discurs cada cop més popular a Colòmbia, que pregonen les virtuts del lideratge exercit des dels mitjans de comunicació, que desqualifica l'opositor com a un enemic i que equipara el govern amb la Nació.

Aquest desprestigi d'una de les instàncies de representació per excel·lència en una democràcia com la colombiana, el Congrés, és el resultat dels escàndals de corrupció en els quals periòdicament s'hi han vist implicats directius del parlament. Així mateix, de pràctiques qüestionables -tot i que no sempre il·legals- com l'absentisme parlamentari, pagar favors polítics cedint l'escó a les segones, terceres, quartes i fins i tot cinquenes posicions de les llistes -pràctica coneguda com el *carrusel* legislatiu⁹, o afavorir interessos particulars sobre els interessos col·lectius, d'entre altres¹⁰. I, per descomptat, i de manera contundent i dràstica, dels nexes entre congressistes i actors il·legals, lligats al narcotràfic inicialment i, més recentment, als paramilitars, donant pas al que avui es coneix com "la parapolítica".

El propòsit d'aquesta ponència és analitzar com el fenomen paramilitar ha afectat al Congrés de la República, la seva incidència en la legitimitat i credibilitat d'aquest, i per extensió en la democràcia

colombiana. A la primera part, es farà una breu descripció de les principals característiques del sistema de partits a Colòmbia, en especial a partir de les reformes polítiques que es van introduir al 2003. Posteriorment, partint d'un recompte d'allò succeït en les eleccions de 2002 i de 2006, es mirarà la incidència del fenomen paramilitar al Congrés de la República, tant en termes de la seva composició com de la seva activitat legislativa, i les seves possibles implicacions a les eleccions d'octubre de 2007. Finalment, a manera de conclusió, ens preguntem: Paramilitars i política, fins quan?

UNA COP D'ULL ALS PARTITS POLÍTICS A COLÒMBIA

Fins l'aprovació de la Reforma Política o Acte Legislatiu 01 de 2003, i més precisament fins a les eleccions de març de 2006, Colòmbia tenia un dels sistemes de partits amb més alts graus de fragmentació i personalisme del món¹¹. Aquests aspectes, sumats al desprestigi del Congrés, van ser els factors que van motivar els nombrosos intents de reforma política -molts d'ells frustrats- que durant les últimes tres dècades van ser presentats a consideració del Congrés o van formar part de propostes de campanya de diversos candidats presidencials, sent el més recent l'Acte Legislatiu 01 de 2003.¹²

DE LA CONSTITUCIÓ DE 1991 FINS LA REFORMA POLÍTICA (1991-2003)

La Constitució de 1991 va introduir grans canvis en les institucions polítiques en general i en els partits polítics en particular, en un intent per respondre al creixent procés de fragmentació partidista, als efectes perversos que havia deixat el bipartidisme excloent del Front Nacional i al retard dels partits en la seva capacitat de respondre adequadament als grans desafiaments de la modernització.

Un dels seus objectius principals va ser obrir el sistema polític a noves forces i sectors. Sens dubte, aquest propòsit es va aconseguir en certa mesura, i com a resultat de les reformes i canvis implantats des de 1991, Colòmbia "va passar de ser un sistema amb predomini del bipartidisme tradicional amb alguna ingerència de les terceres forces a un altre caracteritzat per l'ampliació de les opcions polítiques en joc"¹³. Tanmateix, això va tenir alguns efectes no desitjats -i possiblement impredecibles en aquell moment-, com per exemple la proliferació de partits, moviments polítics i llistes d'aspirants als càrrecs d'elecció en les diferents corporacions públiques, i un increment de la fragmentació partidista, del personalisme i la indisciplina. Així, "el nombre de llistes inscrites per

al Senat va augmentar de 143 al 1991, a 251, 319 i 323 al 1994, 1998 i 2002, respectivament, la qual cosa mostra un increment proper al 45% en aquell període. Els partits o moviments amb representació van augmentar de 23 al 1991, a 49 al 1994 i 62 al 1998 i 2002.¹⁴

D'altra banda, el sistema electoral imperant, i més concretament "l'ús pervers que n'estaven fent les microempreses electorals del sistema de quocient residus",¹⁵ es va traduir en una creixent fragmentació de la representativitat política del Congrés, "amb clares conseqüències en la gestió legislativa i en les relacions entre aquest i l'Executiu: una feina altament personalitzada, dificultat per conformar coalicions duradores, per mantenir la disciplina dels partits i per donar continuïtat al treball legislatiu, a més de l'exercici de pressions indegudes de l'Executiu sobre els congressistes per obtenir-ne el seu suport".¹⁶

Tot això va incidir en la desestructuració del sistema de partits colombià -tot i que a Colòmbia el desajust es va donar de forma gradual i no va assolir dimensions tan dramàtiques com a Veneçuela o al Perú- i va tenir efectes evidents en la pèrdua de legitimitat d'aquest i, per descomptat del Congrés, escenari per excel·lència de la seva activitat.

EL DEBUT DE LA 'PARAPOLÍTICA'

Contràriament a allò que sovint es pensava -o almenys contràriament a allò que molts volien acceptar públicament fins fa prop d'un any- la influència paramilitar a l'àmbit electoral als últims anys no va començar al 2002, ni va disminuir al 2006, com tampoc es va circumscriure al Congrés de la República.

Segons les investigacions empreses per l'Observatori del conflicte Armat de la Corporació Nuevo Arco Iris (2007):¹⁷

"En l'ona d'expansió els paramilitars van guanyar diverses guerres i en aquell procés van aconseguir canviar substancialment el mapa polític a 12 departaments (p/m nord i nord-orient, però també al sud), transformar parcialment el d'altres, establir un gran grup parlamentari, influir en les eleccions presidencials, capturar el poder local a diverses regions del país i entrar en una negociació amb el govern nacional. Una de les conseqüències va ser el desmembrament dels partits Liberal i Conservador i el sorgiment de nous grups que tindrien un gran impacte al règim polític. No va ser una conspiració d'algunes persones per cometre un delictes. Va ser la mobilització de diversos sectors de la societat que van coincidir en la defensa d'uns

interessos i en la conquesta d'uns objectius. D'una banda, la 'classe emergent' provinent dels diners del narcotràfic que ha cercat durant trenta anys una inclusió a la societat i una negociació amb l'Estat. De l'altra, unes elits regionals que van resistir a canvis de la Constitució del 91: circumscripció nacional per al Senat i impuls del vot d'opinió. També a la possibilitat de pau amb les guerrilles". (pàgs. 2-3)

"(...) La investigació va constatar que l'expansió paramilitar va arribar a 223 municipis i allà es van enfortir nous grups que van escollir un terç del Congrés al 2002, van conquerir més de 250 alcaldies al 2003 i van ampliar la seva representació parlamentària al 2006".

"(...) Al costat de l'expansió paramilitar ocorria un fenomen electoral molt particular. Nous moviments polítics ampliaven la seva influència (...). Alguns candidats d'aquestes agrupacions sense més tradició política obtenen altes votacions. D'altres, ja avesats a les lluites electorals, consoliden el seu registre. En algunes zones es gesten candidatures úniques a les alcaldies i governacions perquè els contrincants abandonen la contesa a causa de les pressions dels paramilitars". (pàg. 6)

Al maig de 1998, al document de fundació de les AUC, es parlava de "definir les AUC com a un moviment polític i militar de caràcter antisubversiu en exercici del dret a la legitima defensa que reclama transformacions de l'Estat, però no hi atempta en contra" (Ibid. pàg. 16). Anys més tard, al gener de 2001 (quan ja era evident el fracàs de les converses de pau entre el govern del President Andrés Pastrana i les FARC) en una reunió entre diversos integrants de l'Estat Major Conjunt d'aquesta organització es va debatre sobre el propòsit de constituir-se com a un actor polític rellevant i sobre la viabilitat de "concretar una aliança de forces al marge de la llei patrocinada pel narcotràfic per concretar, a mig termini, la presa del poder polític, inicialment al pla local i posteriorment a nivell nacional".¹⁸ Si bé aquest projecte va ser rebutjat per qui era en aquell moment el màxim comandant de l'organització, Carlos Castaño, bàsicament per considerar que s'havien de distingir de qualsevol activitat il·lícita relacionada amb el narcotràfic, el pla va continuar el seu curs.

Un de cada cinc colombians creu que el Congrés és principalment un obstacle per a la tasca del president i hauria de ser ignorat

A Santa Fe de Ralito es va signar un pacte secret que plantejava el propòsit de “defensar la independència nacional i la integritat territorial”, i convertir les autodefenses en un actor polític per negociar amb el govern

Uns anys més tard, al juliol de 2001 a Santa Fe de Ralito, el mateix indret on, segurament no per simples coincidències del destí, es concretaria la desmobilització dels més importants caps i de nombrosos militants de les autodefenses com a resultat dels acords de pau amb el govern del President Uribe, es va signar un pacte secret que portava per títol: *Para Refundar la Patria*. S’hi plantejava el propòsit de “defensar la independència nacional i la integritat territorial”, i convertir les autodefenses en un actor polític per negociar amb el govern. El pacte va ser firmat per líders d’aquesta organització, i per set representats a la Cambra, quatre senadors, dos governadors i cinc alcaldes, d’entre altres, i només va ser conegut públicament al gener de 2007, al marc de les investigacions que duu a terme la Cort Suprema de Justícia. Malgrat que la seva transcendència va ser minimitzada per l’actual Ministre d’Interior i Justícia, i que alguns dels signataris d’aquest pacte secret el van qualificar d’innoc, el seu contingut és una clara demostració de les intencions de les autodefenses i de la col·laboració de representants de la classe política en la materialització d’aquest propòsit.¹⁹

Des d’aleshores, “l’activitat dels grups d’autodefensa, a més de la seva dinàmica militar, va començar a desenvolupar-se en dos escenaris polítics alterns: la redefinició de les relacions entre els caps paramilitars i els caps del narcotràfic i la recerca del poder polític a través d’una intervenció directa en el procés electoral, que va renovar el poder local a municipis i governacions... i va modificar la composició del Congrés de la República”. (ibid.)

ELECCIONS DE 2002: QUE PUGI EL TELÓ I COMENCI LA FUNCIO²⁰

A les eleccions del 10 de març de 2002, els colombians van escollir 102 Senadors de la República i 165 Representants a la Cambra. Aquests comicis van tenir lloc només dues setmanes després del trencament per part del govern del President Andrés Pastrana del procés de desmobilització

amb les FARC i enmig d’un ambient de tensió generat per l’escalada de les accions ofensives d’aquest grup i dels paramilitars.²¹

Tot i els temors creixents de l’electorat, les eleccions parlamentàries van transcórrer en una aparent i relativa calma. Això no obstant, és important esmentar que en aquesta contesa electoral s’hi van donar nombrosos casos de frau, fins i tot mitjançant l’ús de pràctiques que es creien superades, i d’altres *novedoses*, com la suplantació de jurats de votació, la coacció a candidats, electors i autoritats electorals, i, per si això fos poc, diversos casos de candidatures úniques.²²

A cop d’ull, es podria afirmar que no hi va haver canvis significatius al gran nombre de llistes que van ser presentades pels diversos partits i moviments polítics i de candidats inscrits, en el predomini, tot i que decreixent, dels partits tradicionals, i en el funcionament de les anomenades “maquinàries polítiques” a nivell regional. Aquest aspecte crida l’atenció degut al fet que un bon nombre de candidats al Senat va centrar les seves propostes en la renovació de les costums polítiques i en la seva independència davant als partits i dirigents polítics tradicionals. Això no obstant, les maquinàries regionals van donar bons fruits, no sols per a les eleccions parlamentàries, sinó també per a les eleccions presidencials, com es veurà més endavant.

D’altra banda, si bé al Senat hi va haver una renovació del 30%, sense comptar els quinze Representants que van passar de la Cambra de Representants al Senat, això no vol dir que aquests congressistes necessàriament representin noves formes de fer política o a sectors que no hagin tingut representació en la corporació al passat o que estiguin desvinculats dels partits polítics tradicionals. “El problema no és que canviïn les persones sinó qui i com hi arriba. Hi ha molta gent que va arribar amb els mateixos vicis”, li va dir l’aleshores representant Luis Fernando Velasco al diari *El Espectador*.²³ D’altres, més dràstics, com el Senador Antonio Navarro, van afirmar que “amb excepcions, van guanyar la degradació política i el clientelisme”.²⁴ Tal com es constataria en els mesos següents, la presència de cares noves al Congrés no va significar grans transformacions i al contrari, es va reflectir en la reproducció de velles pràctiques i costums i d’altres, no tan velles, però sí *non sanctas*. Però sobretot, en la clara penetració de sectors propers al paramilitarisme.

Ja en aquell moment diversos mitjans de comunicació es van referir als nexes de grups anomenats d’autodefenses amb alguns congressistes, bé per afinitat d’idees i propostes, bé perquè aquells hi van contribuir amb recursos a les seves campanyes. El diari *El Tiempo*, per exemple, en un

article titulat *Congrés en la mira 'para'* es va preguntar: "Què hi ha darrere l'arribada dels candidats avalats o permesos pels paramilitars al Congrés?".²⁵ En indagar les opinions de diversos analistes sobre aquest tema, es van trobar posicions diferents. Mentre alguns, com el Director del CINEP (Centre d'Investigacions i Educació Popular), parlava d'una influència indirecta, en el sentit que "hi ha un projecte polític dretitzant, que pot convergir amb el paramilitar, però que no és necessàriament el mateix", d'altres, com la Senadora Piedad Córdoba, van esmentar noms concrets.

L'afirmació més sorprenent sobre aquest fenomen la va fer Salvatore Mancuso, cap militar de les Autodefenses Unides de Colòmbia (AUC), quan va dir el següent: "Podem afirmar (...) que la meta original del 35% ha estat sobradament superada i constitueix una fita en la història de les AUC".²⁶ Si bé en aquell moment les xifres semblaven exagerades, avui no sembla que hi hagi dubtes sobre si Mancuso sabia què estava dient. I tenia raons per saber-ho. Aquesta informació la corrobora l'estudi de la Corporació Nuevo Arco Iris, segons el qual, al 2002, 26 senadors van ser escollits a zones de control paramilitar, sumant entre tots 1.741.947 vots.

Tal com ho assenyala l'analista Natalia Springer, "els grups armats necessiten el control polític per assegurar les seves zones d'operacions i fer-se amb els recursos. La justícia no sols s'ha d'ocupar dels qui van disparar, sinó especialment dels qui, aprofitant-se del seu poder polític, són igualment autors i beneficiaris directes de la corrupció i el desastre".²⁷

La intenció "d'assegurar les seves zones d'operacions i fer-se amb els recursos" no sols es va veure reflectida als comicis de març de 2002, sinó també a les eleccions territorials de 2003, quan els grups nous o els que van sortir enfortits a l'empara del suport o de l'aquiescència paramilitar "van obtenir una gran força regional: van escollir 251 alcaldes -contra 232 del Partit Liberal i 169 del Partit Conservador- i prop de 4.000 regidors".²⁸

ACTE SEGON: CADA ACTOR INTERPRETA EL SEU PAPER (QUADRIENNI 2002-2006)

"Durant el quadrienni 2002-2006, l'efecte 'arrosseigament' del President sobre els congressistes es va reflectir en l'aprovació de molts dels projectes més importants per al Govern. No obstant això, mantenir les majories va tenir un cost polític molt alt. En primer lloc, per al Govern, va significar sacrificar la seva promesa electoral d'eradicar 'velles pràctiques polítiques' i assumir les transaccions que aquestes comporten. En segon lloc, per al

Partit Liberal, que va ser la col·lectivitat més afectada pel transfuguisme polític, en perdre més de 10 senadors. En tercer lloc, per a la pròpia imatge del Congrés, que va viure un procés de reacomodament de les seves forces polítiques que no s'havia vist mai abans i va estar en la mira de l'opinió pública pel 'destape' de la 'parapolítica'." (http://cvisible.uniandes.edu.co: 2006).

LA REBEL·LIÓ DEL COR: LA REFORMA POLÍTICA DE 2003 I LA SEVA INCIDÈNCIA A LES ELECCIONS DE 2006

Tot just havent pres possessió el Govern d'Álvaro Uribe al 2002, un grup de senadors liberals oficialistes, tot contrariant els desitjos del President, qui considerava que podien entorpir el bon desenvolupament de la seva proposta de referèndum, va presentar un projecte de reforma de la Constitució que tractava tres temes fonamentals: règim dels partits, organització electoral i funcionament del Congrés. El resultat va ser l'Acte Legislatiu 01 de 2003, conegut com la Reforma Política de 2003.

"Els seus principals objectius van ser introduir canvis al sistema electoral -llindar, llistes úniques, vot preferent i xifra repartidora-, al funcionament del Congrés -Llei de 'Bancadas'- i a les normes que reglamenten els partits polítics, amb la finalitat de racionalitzar i reestructurar el sistema de partits, reduir el personalisme, promoure la democràcia i la disciplina interna i combatre l'atomització.

Des de la seva aprovació, hi ha hagut dues eleccions en les quals s'hi han posat a prova els efectes de la Reforma Política de 2003. Els comicis locals d'octubre de 2003 i les del passat 12 de març de 2006 per escollir Congrés de la República. Sobretot en el cas d'aquestes últimes, els efectes de la Reforma Política de 2003 al sistema de partits i als mateixos partits van ser evidents.

En primer lloc, en virtut de l'aplicació d'un llindar del 2% dels vots vàlids per al Senat, només deu, el doble dels que s'hi van presentar, van aconseguir superar el límit. En segon lloc, la reforma va buscar combatre el personalisme, cosa que també en bona mesura es va aconseguir gràcies al llindar. Les agrupacions que van optar per estratègies centrades en una persona -com per exemple Visionarios, amb Antanas Mockus, Por el País que

Els grups armats necessiten el control polític per assegurar les seves zones d'operacions i fer-se amb els recursos

No existeix cap garantia que futurs governants, ja no tan populars o amb polítiques tan ben rebudes per amplis sectors com les d'Álvaro Uribe, per via de la reelecció immediata no es converteixin en autòcrates

Soñamos, amb Enrique Peñalosa, i Dejen Jugar al Moreno, amb Carlos Moreno de Caro- no van superar el percentatge requerit. A més, la majoria dels partits va optar per les llistes obertes i només un dels que es va presentar amb llista tancada va obtenir escó al Senat.

La xifra repartidora (sistema d'Hondt), fórmula electoral que es va adoptar per cercar una major proporcionalitat entre el número de vots i els escons obtinguts, i per tant una millor representativitat, també va donar fruits. Així, el percentatge de vots obtinguts pels principals partits va ser molt similar al d'escons aconseguits. Com en el cas anterior, es van veure afavorits els partits amb més votacions i, com ja es va indicar, es va reduir el número d'organitzacions partidistes.

L'obligació de presentar llistes úniques es va traduir, des del punt de vista quantitatiu, en una reducció substancial de les mateixes, en passar de més de 300 al 2002 a 20 al 2006. Aquesta reducció, almenys en teoria, tendeix a afavorir una competència política més centrada en les idees i en les propostes i obliga als partits a arribar a consensos mínims sobre determinats temes.

Pel que fa al vot preferent, la Reforma Política va establir que els partits podien decidir si optaven per llistes obertes, amb vot preferent, o per llistes tancades. En teoria, les primeres són més democràtiques, per la qual cosa l'elector, per mitjà del vot, decideix quins membres de la llista són escollits. Tanmateix, en virtut del sistema de finançament segons el qual els candidats, i no els partits, han d'aconseguir els seus recursos, i la persistent pràctica de privilegiar els noms dels candidats -basats en la seva popularitat i reconeixement- sobre els rètols de les col·lectivitats, l'impacte que el llistar té en la despersonalització de la política es va veure afectat pel vot preferent.

Un cop coneguts els primers efectes de la Reforma Política de 2003, és possible afirmar que Colòmbia té avui un sistema de multipartidisme moderat en transició. Multipartidisme, per l'ampliació de les opcions polítiques en joc. I en transició, perquè reformes com la de 2003, i per des-

comptat com la reelecció immediata del President de la República requereixen d'un temps per consolidar-se i per produir els resultats esperats.²⁹

Sigui com sigui, a més de les limitacions pròpies de l'enginyeria institucional, el rumb que prengui el sistema de partits i el Congrés, i en general la democràcia a Colòmbia, estan profundament imbricats amb el desenvolupament de la *parapolítica* i amb la manera com la societat colombiana, el govern, la justícia i els partits polítics facin front a aquesta situació.

LA REELECCIÓ PRESIDENCIAL IMMEDIATA: QUE CONTINUÏ LA FUNCIÓ

A més del projecte de Reforma Política, i dels àlgids debats que va suscitar a l'interior del Congrés i al país en general la proposta presidencial de posar en consideració de la ciutadania un referèndum -que finalment va ser refusat a les urnes pels electors- dos projectes que són d'especial interès per al tema que estem tractant: la reelecció immediata del President de la República i la Llei de Justícia i Pau.

La proposta d'introduir al nostre ordenament constitucional la reelecció immediata del President de la República va generar fortes discussions, no sols al Congrés, sinó també als mitjans de comunicació i en sectors acadèmics. Els qui estaven en contra van esgrimir diversos arguments: alguns, relacionats amb la molt negativa experiència de diversos països llatinoamericans amb la reelecció. I d'altres, amb la inconveniència evident de canviar les regles del joc sobre la marxa i de legislar en benefici propi, dues situacions que eren absolutament evidents en el cas del projecte en qüestió. Els qui hi estaven a favor, van argumentar la conveniència de donar-li continuïtat a un projecte polític reeixit. Així ho va expressar qui és avui ambaixador a França, Fernando Cepella Ulloa:

"El que és fonamental és garantir-li a Colòmbia un espai de governabilitat democràtica que està demanant a crits... Es requereix construir una coalició programàtica majoritària... Aquest arranjamet li permetria a Colòmbia ordenar la seva vida política i la seva economia i reforçar un projecte social de llarga empenta... El que es proposa ara és la reelecció d'un grup parlamentari al Congrés amb un líder i una proposta programàtica ajustada a les noves exigències i degudament controvertida en campanya presidencial. O l'elecció d'un grup parlamentari de l'oposició per governar."³⁰

A quina coalició i a quin projecte social de llarg termini es referien els qui defensaven la reelecció? Que potser s'estava cercant la reelecció d'un grup parlamentari que aleshores ja se sabia que havia estat escollit amb l'aquiescència dels paramilitars?

És possible garantir la governabilitat democràtica si la reelecció no va acompanyada d'altres reformes que garanteixin la total independència de les branques del poder públic i el control efectiu per part del Legislatiu i de la Branca Judicial al President davant eventuais abusos de poder, el ple exercici dels drets per part de l'oposició, la igualtat de condicions per a potencials competidors per accedir als mitjans de comunicació i la regulació del finançament de les campanyes electorals, a més de mesures que blindin el sistema polític de l'ús dels recursos de l'Estat -incloent-hi per descomptat la informació i l'accés als mitjans de comunicació- per beneficiar el candidat-president, d'entre altres?

El projecte va ser finalment aprovat al Congrés de la República amb el suport aclaparador del grup uribista³¹. Si bé el procés no va estar exempt d'escàndols suscitats per les argücies que van ser utilitzades per obtenir les majories requerides, les condicions per donar-li continuïtat al projecte polític en curs ja estaven donades. Fins i tot quan és prematur treure'n conclusions sobre les bondats o problemes que a llarg termini generara aquesta norma, el que sí és clar és que no existeix cap garantia que futurs governants, potser no tan populars o amb polítiques tan ben rebudes per amplis sectors com les d'Álvaro Uribe, per vies de la reelecció immediata no esdevinguin autòcrates.

LA LLEI DE JUSTÍCIA I PAU O LA CURVITAT QUE TANCA EL CERCLE³²

La Llei de Justícia i Pau és el marc normatiu que regula el procés de desmobilització amb els grups alçats en armes. Si bé se suposa que és aplicable a tots els actors armats, el seu objectiu immediat era regular el que té a veure amb les autodefenses.³³ Concretament, establia les condicions per tramitar la reinserció a la vida civil, la suspensió de l'extradició per als caps paramilitars durant el període de negociació, consagrava el caràcter polític de l'acció de les defenses, no feia obligatòria la veritat en la confessió per a l'obtenció dels beneficis i establia un règim tou de penes, d'entre molts altres temes.³⁴

Malgrat les dures crítiques contra el projecte formulades per part de diversos organismes internacionals, pels grups del Partit Liberal i del Pol Democràtic Alternatiu i d'alguns membres del grup uribista, d'entre els que sobresurten l'aleshores senador Rafael Pardo, que arrel de tot això s'allunyà del govern i va ingressar al Partit Liberal, que es troba en l'oposició, i la representant Gina Parody, i de l'enorme transcendència del mateix, el projecte va ser aprovat en tan sols cinc mesos³⁵. Posteriorment, la Cort Constitucional, el 18 de maig de 2006, va declarar inaplicables alguns dels articles més qüestionats: els va retirar l'estatus polític

a les autodefenses, va fer obligatòries les confessions, va imposar penes més riguroses i va eliminar la disposició segons la qual el temps de les investigacions era imputable a aquestes, d'entre altres. És a dir, la Cort va imposar a la Llei els límits que el Congrés es va negar a establir, limitants que han estat objecte de controvèrsia i de protestes per part dels dos líders de les autodefenses ubicats en diferents llocs de reclusió. Fins i tot quan el propi govern i els seus defensors afirmen que el procés de desmobilització amb aquest grup i les investigacions de la Cort Suprema de Justícia i de la Fiscalia General de la Nació sobre la parapolítica han estat possibles gràcies a la Llei³⁶, és evident que aquestes institucions són les que han estat al capdavant i que sense elles, la veritat, la justícia i la reparació, tot i que força esquives, serien encara més difícils d'aconseguir. Tal com va escriure l'ex-senador i excandidat Rodrigo Rivera:

*"La insòlita renúncia de la majoria governista a exigir confessió i a castigar amb la pèrdua de beneficis als qui no expliquessin tota la veritat deixava la sensació d'una mena de pacte de silenci a canvi de beneficis judicials... Per als caps de les AUC els beneficis judicials no canvien, però les exigències sí... Per al país és de màxima prioritat que es des-
tacin tots els tentacles d'aquest càncer i que el resultat no acabi sent un procés selectiu, polititzat i parcial, tal com va ocórrer amb el Procés 8.000... La consigna ha de ser clara: ni solidaritat de cos, ni politització de la justícia, ni llei de punt final."³⁷*

LES ELECCIONS DE 2006: EL PRINCIPI DEL FINAL?

Com ja s'havia esmentat, potser per la falsa il·lusió que el *destape* de la *parapolítica* al Congrés evitaria que la situació que s'havia presentat al 2002 es repetís, molts van pensar que en les eleccions de 2006 la presència i la influència paramilitar i de les autodefenses disminuirien. Tanmateix, això no va succeir: per una banda, allò disposat per la Reforma Política de 2003, en particular el llinar del 2%, va obligar molts partits i moviments a reagrupar-se. I per l'altra, abans de dissoldre aliances o crear un partit únic, "van decidir continuar amb l'estratègia de mantenir vinculació amb diversos partits". El resultat va ser que la majoria dels qui van ser assenyalats públicament per pertànyer o simpatitzar amb aquests grups van ser escollits -o reescollits-, tot i que d'altres van ser "sacrificats"³⁸, potser com a una estratègia invisibilitzar els qui de manera més evident compartien interessos amb les autodefenses, com va ser el cas de Rocío Arias i Eleonora Pineda.

Segons la investigació portada a terme per la Corporació Nuevo Arco Iris, 33 senadors -contra 26 al

2002- i 50 representants van ser escollits en zones de control paramilitar. Aquests senadors van obtenir 1.845.733 vots -contra 1.741.947 al 2002-, equivalent a un terç de la votació, i “un punt molt alt en la votació per a president”. Això demostra que “al 2006 hi va haver una distribució millor i més racional, això va permetre set senadors més amb una votació molt similar. Molts dels escollits van continuar, de la mateixa manera que els moviments que van sorgir al 2002 es van consolidar. A la Cambra el fenomen va ser similar”.³⁹

En general, les eleccions al Congrés van ser una clara conseqüència de la reconfiguració del mapa polític al país, resultant, per una banda, dels canvis al sistema electoral i de partits que ja van ser esmentats, i per l'altra, dels alts nivells de popularitat del President Álvaro Uribe i del conseqüent efecte arrossegament que va exercir sobre els electors.

“D'altra banda, la victòria del candidat president Álvaro Uribe Vélez a la primera volta amb una votació de més de 7.200.000 vots, superior igualment a la de tots els seus congressistes sumats, va ser un gran triomf. Tanmateix, també va plantejar dubtes sobre la capacitat de preservar la indispensable independència entre les branques del poder públic per un costat i l'Executiu i diferents instàncies de l'Estat per l'altre. Però a més, davant de sectors i actors legals, però també il·legals, amb molt poder econòmic i polític, que indiscutiblement van incidir en els resultats electorals.

En general, els uribistes van augmentar significativament la seva presència al Senat -tant en termes de partits com de senadors-. Els increments més significatius van ser els del Partido de la U (inexistent al 2002), Cambio Radical i el Partit Conservador. Mentrestant, els liberals van passar de 29 senadors al 2002, a 17 abans dels comicis de 2006 i 18 després d'aquests. En termes globals, l'uribisme va passar de tenir el 56,9% dels escons al Senat al 2002, al 69,6% en acabar el quadrienni, mentre que l'oposició va passar del 37,2% al 28,4% al mateix període.”⁴⁰

És important recordar que al cap de pocs mesos de la formació del nou Congrés es van començar a conèixer les primeres investigacions de la Cort

Suprema de Justícia i la Fiscalia General de la Nació sobre els presumptes vincles de congressistes i d'altres funcionaris i exfuncionaris públics, entre ells l'exdirector del Departament Administratiu de Seguretat (DAS), que és l'òrgan d'intel·ligència adscrit a la Presidència de la República, amb els paramilitars.

La folgada majoria de l'uribisme va permetre als seus membres accedir als càrrecs directius de les dues cambres i de totes les comissions constitucionals i va fer pensar que el camí per revertir algunes de les decisions de la Cort Constitucional en relació a la Llei de Justícia i Pau estava obert, sobretot en el que es refereix a la concessió d'estatus polític als dirigents de les autodefenses. Tot i això, aquesta intenció ha ensopegat amb diversos obstacles jurídics i polítics, malgrat la insistència de diversos actors de propiciar-la.

La mateixa sort han tingut altres projectes d'interès per al Govern, principalment a causa de la indisciplina del seu grup parlamentari. De fet, un dels majors reptes que té el Govern en els pròxims quatre anys és mantenir units els seus seguidors, que formen un grup molt heterogeni. Recordem que alguns dels partits o moviments que van escollir congressistes, per exemple, Alas Equipo Colombia, es van aliar a l'albada de les eleccions per respondre als requeriments de la reforma política; d'altres, com Colòmbia Viva, que es van disoldre als mesos previs als comicis, ràpidament es van reconfigurar quan els seus membres van ser expulsats d'altres partits pels seus presumptes nexes amb els paramilitars; i d'altres, com el Partido de la U, que es van crear als mesos previs a les eleccions amb persones provinents en la seva majoria dels partits tradicionals. A més, té el desafiament de compaginar els interessos i les ambicions personals -concretament, presidencials- de diversos dels seus membres; aprendre a actuar com a *partit de Govern*, la qual cosa significa superar la no sempre ben dissimulada animadversió del President Uribe cap als partits polítics; i assumir els costos -en termes polítics i d'imatge, però també segurament econòmics- que implica el suport dels partits que durant la campanya van ser tractats com a pàries, però llurs vots van resultar fonamentals per aconseguir que la formació de les taules directives de les cambres i de les comissions fos favorable al Govern i que sens dubte seran indispensables per a l'aprovació de projectes centrals per a l'agenda governamental.

I més important encara, assumir el cost que implica que “de 19 congressistes que, segons el diari *El Tiempo*, estan sent investigats, 17 són uribistes; i que 29 dels 32 firmants de l'Acord de Ralito també ho són”⁴¹. Referent a això, l'aleshores Ministre d'Interior i Justícia, Sabas Pretelt de la

**El fantasma del paramilitarisme
-i de la seva parenta pròxima, la
parapolítica- encara és viu i
segurament continuarà tenint
presència a l'octubre**

Vega, davant la pregunta d'un periodista sobre què passaria amb els congressistes que van ser expulsats de l'uribisme i van resultar escollits al Congrés, va respondre: "Un cop escollits, tots els congressistes tenen el mateix respecte i aprecí del Govern colombià (...). Si algú té credencial de congressista, a aquesta persona se l'ha de respectar (...). El suport de tots els congressistes és benvingut"⁴². I uns mesos més tard, al Congrés de la Federació de Cafeters, el President Uribe va afirmar: "En aquests dies els demanaré als qui puguin anar al Congrés perquè no hagin estat reclosos, per ordre de la Cort Suprema de Justícia, en una presó, que si us plau acudeixin a complir el deure i que votin favorablement l'agenda legislativa".⁴³

ELECCIONS REGIONALS D'OCTUBRE DE 2007: EL MISTERI CONTINUARÀ

L'àmbit regional a Colòmbia ha estat tradicionalment un escenari molt propici per la captura de l'Estat per part d'interessos particulars, moltes vegades il·legals -narcotràfic, guerrilles, paramilitars-⁴⁴; per a la cooptació dels governants; per a l'exercici del clientelisme; per coartar el lliure exercici del vot; per mesurar la correlació de forces entre el centre i les regions, "entre el país modern i democràtic de la Constitució de 1991", el de l'obertura al pluralisme polític, el de la circumscripció nacional, el del vot d'opinió i els lideratges nacionals, i el país tradicional, més manipulable i refractari a cedir els privilegis assolits sovint amb l'ús de les armes.

A causa de tot això, no resulta estrany constatar que va ser a l'àmbit regional i local on el paramilitarisme va aconseguir consolidar-se i enfortir-se. I per això, les eleccions d'octubre de 2007, quan s'escullen alcaldes, governadors, diputats i regidors, comporten tanta importància.

Malgrat que s'ha avançat en les investigacions sobre la *parapolítica*, és clar que encara falta un camí molt llarg per recórrer i que serà necessari superar innumerable obstacles. Aquests inclouen les dificultats pròpies d'un procés judicial novedós i sense precedents al país i que ha adquirit unes dimensions impensables; amenaces i fins i tot l'assassinat de persones que s'han atrevit a denunciar aquests fets o que al marc de la Llei de Justícia i Pau han exigut veritat i reparació; desqualificacions per part del Govern a l'oposició o als mitjans que han assumit posicions crítiques i han fet aportacions importants a l'esclariment de la veritat. Però també el rearmament o l'aparició de nous grups paramilitars a diverses regions del país, tal com ho ha denunciat la Defensoria del Poble. Segons aquest organisme, 226 municipis estan en situació de risc, per la presència de 21 grups denominats

Águilas Negras⁴⁵; i la recerca d'esquinços jurídics a la Cort per part d'alguns dels parlamentaris i de funcionaris involucrats en les investigacions, per esmentar-ne només alguns. Tot això significa que el fantasma del paramilitarisme –i de la seva parenta pròxima, la *parapolítica*– encara és viu i que segurament continuarà estant present a l'octubre.

A MODO DE CONCLUSIÓ: PARAMILITARS I POLÍTICA, FINS QUAN?

És evident que els paramilitars han actuat i volen seguir actuant en política. Ja ho van demostrar al passat amb la seva clara ingerència als processos electorals, amb els intents d'incidir en l'activitat legislativa, i més recentment mitjançant diverses declaracions públiques. En una carta al President de la República, el passat 14 de març, i després a través d'un comunicat públic, els paramilitars detinguts es van declarar "presos polítics" i van demanar espais polítics per a la defensa del procés de desmobilització i que se'ls hi "restitueixi" la seva condició de portaveus polítics per actuar com a interlocutors amb tots els sectors. Així mateix, li van manifestar al Primer Mandatari la seva preocupació per la "influència que tindrà la veritat que aflori de Justícia i Pau sobre la governabilitat de l'Estat i sobre la credibilitat de les institucions democràtiques i de les classes polítiques i dirigents del país". I tot seguit van advertir sobre el perill que els adversaris polítics del President, "els enemics de l'Estat", s'aprofitin de la veritat "com a arma política per afectar i fins i tot destruir la governabilitat de la democràcia (...). I si això (sol·licitud de participar en política) ens fa aparèixer per alguns com a uribistes, al final no és tan greu per a Vostè i per a la governabilitat del país com ho seria la situació inversa plantejada amunt".⁴⁶

La carta "és tot un document polític, ple de sutileses. Plantejant el seu suport al cap de l'Estat i la seva admiració per ell, li diuen que no ha de continuar pagant el 'fuetet constant i punyent' dels qui, des de l'oposició, confonen la seva defensa del procés amb les AUC amb la defensa dels paramilitars".⁴⁷

A aquesta sol·licitud, el President Álvaro Uribe hi va respondre: "El que he demanat és que mentre no hi hagi sentències, s'ha de permetre l'exercici –de parlar de política– amb les limitacions de la llei". Tot seguit, el Comissionat de Pau, Luis Carlos Restrepo va aclarir que no es tracta que facin política electoral des de la presó, sinó "que hi contribueixin políticament amb el procés expressant els seus punts de vista". Això no obstant, és important recordar que ja al 2002, la proposta de referèndum presentada pel President Uribe després de la seva

La legitimitat del procés de desmobilització amb les autodefenses va molt més enllà de les responsabilitats jurídiques i es relaciona íntimament amb les responsabilitats polítiques dels actors involucrats

primera possessió davant el Congrés, incloïa un article per "establir per un sol cop circumscripcions especials de pau o nomenar directament, també per una sola vegada, un número plural de congressistes, diputats i regidors, en representació dels esmentats grups en procés de desmobilització i desmobilitzats".⁴⁸

Aquestes posicions demostren clarament la intenció de les autodefenses de cercar diferenciar-se dels paramilitars, però a més, posen en evidència un debat fonamental i central que està encara per resoldre: Es tracta d'un procés judicial emmarcat a la Llei de Justícia i Pau, o d'un procés polític? Són separables aquests dos components? Quan, per a qui, i sota quines circumstàncies i condicions és viable -i sobretot acceptable per la societat- la seva participació en política?

La legitimitat del procés de desmobilització amb les autodefenses, que passa necessàriament per les investigacions que duen a terme els òrgans judicials del país per revelar els nexes de polítics amb paramilitars, va molt més enllà de les responsabilitats jurídiques i es relaciona íntimament amb les responsabilitats polítiques dels actors involucrats. Tanmateix, l'abast i les limitacions d'unes i altres són diferents. Les primeres, les jurídiques, són de caràcter individual, mentre que les segones impliquen respondre, fins i tot col·lectivament, davant els ciutadans. Les responsabilitats dels governants definitivament no s'esgoten al camp jurídic. Aquestes també són polítiques i les han d'assumir els qui han estat escollits per la ciutadania, els qui han rebut el mandat de representar-la i de defensar el bé comú. Així mateix, per tots els qui d'una manera o d'una altra van conèixer, promoure, donar suport, o que simplement amb el seu silenci van permetre que les coses succeïssin.

Ningú pot posar en dubte l'extrema gravetat dels fets que estan afectant al Congrés de la República, quan almenys una tercera part dels seus membres està sota sospita d'haver estat escollida amb el suport, o l'aquiescència, dels paramilitars, o d'haver seguit les seves ordres. Com tampoc pot negar-se que ja en el passat hi va haver evidències

de captura d'uns sectors del Congrés per part d'actors il·legals.

Aleshores, com ara, la legitimitat de les institucions es va posar en dubte. Aleshores, com ara, es va parlar de revocació del Congrés; de renúncies de ministres; de responsabilitats de l'Executiu. No obstant això, hi ha unes diferències molt importants entre el que va succeir llavors i el que s'està revelant ara. Avui les aliances i els acords entre el paramilitarisme i alguns sectors polítics que el país està començant a conèixer, mostren el clar propòsit de construir un projecte polític de Nació de gran abast que va molt més enllà de treure-li profit a unes activitats econòmiques il·lícites. Però a més, en alguns dels casos denunciats hi ha crims atroços com massacres, espoli massiu de terres i desplaçaments de centenars de famílies. El que abans semblava ser el símptoma d'una malaltia, avui se'ns presenta clarament com una evidència d'un càncer que ha permeat a moltes esferes de l'Estat i de la societat i que pretén arrassar sense contemplacions qualsevol indici d'ètica pública.

El tancament o la revocatòria del Congrés no soluciona la crisi política en la qual es troba el país. És molt més profunda i afecta al Congrés, per descomptat, però també a l'Executiu i a la Branca Judicial, així com a sectors de la vida econòmica i social del país. I també és una crisi ètica que es manifesta en els silencis, alguns d'ells còmplices, altres per por, que molts hem guardat. És cert que alguns dels fets escandalosos que s'estan donant a conèixer aquests dies van tenir lloc fa més d'un lustre. Però és igualment cert que molts dels actors involucrats van participar als processos electorals recents, ja sia directament, o sia donant suport a d'altres candidats.

Mentre no s'hi introdueixin profunds canvis al sistema electoral i de finançament de les campanyes; mentre prevalguin les condicions que al passat han permès que electors, candidats, partits i moviments polítics se sentin coartats d'exercir els seus drets lliurement; mentre no hi hagi la intenció real i demostrada amb fets de trencar els vincles entre la delinqüència i la política, el tancament o la revocació del Congrés no serà més que una salutació a la bandera. Encara que no surtin escollits els mateixos congressistes, en les condicions actuals res garanteix que el *nou Congrés* representi la renovació de les pràctiques i costums polítics.

La recuperació de l'ètica de la política i d'allò públic és un gran repte, i passa per l'enfortiment de les institucions. A Colòmbia li convé molt més un Congrés visible, fiable i legítim, que un Congrés tancat. Tanmateix, per a això ja no n'hi ha prou amb el fet que la ciutadania sàpiga què fan els congressistes, sinó que ha de començar a conèixer quins

interessos i a quins sectors representen i qui els hi ha donat suport políticament i financerament.

Aquest propòsit ha d'anar acompanyat d'acions per fer costat a les instàncies judicials que han assumit la difícil tasca de rescatar la veritat, en especial a la Cort Suprema de Justícia, als mitjans de comunicació i a tots els qui estan disposats a no continuar callats.

NOTES I REFERÈNCIES

- Rodríguez-Raga, Juan Carlos (et. al.), *La Cultura Política de la Democracia en Colombia: 2005*, Vanderbilt University, USAID, LAPOP, Council for the Americas, Centre Nacional de Consultoria, Universitat dels Andes, Bogotá, gener de 2006. Pàgina 19.
- Informes de Premsa 2001, 2002, 2003, 2004
- Confecámaras, Fundación Corona, *Encuesta de Probidad*, Bogotá, 2004.
- Rodríguez-Raga, Juan Carlos (et. al.), *La Cultura Política de la Democracia en Colombia: 2006*, Vanderbilt University, USAID, LAPOP, Council for the Americas, Centre Nacional de Consultoria, Universitat dels Andes, Bogotá, gener de 2007. Pàg. 105. Publicació en impremta, pendent de distribuir.
- Rodríguez-Raga, Juan Carlos (et. al.), *La Cultura Política de la Democracia en Colombia: 2006*, Vanderbilt University, USAID, LAPOP, Council for the Americas, Centre Nacional de Consultoria, Universitat dels Andes, Bogotá, gener de 2007. Pàg. 97. Publicació en impremta, pendent de distribuir.
- Rodríguez-Raga, Juan Carlos (et. al.), *La Cultura Política de la Democracia en Colombia: 2006*, Vanderbilt University, USAID, LAPOP, Council for the Americas, Centre Nacional de Consultoria, Universitat dels Andes, Bogotá, gener de 2007. Pàg. 107. Publicació en impremta, pendent de distribuir.
- Rodríguez-Raga, Juan Carlos (et. al.), *La Cultura Política de la Democracia en Colombia: 2006*, Vanderbilt University, USAID, LAPOP, Council for the Americas, Centre Nacional de Consultoria, Universitat dels Andes, Bogotá, gener de 2007. Pàg. 109. Publicació en impremta, pendent de distribuir.
- Rodríguez-Raga, Juan Carlos (et. al.), *La Cultura Política de la Democracia en Colombia: 2006*, Vanderbilt University, USAID, LAPOP, Council for the Americas, Centre Nacional de Consultoria, Universitat dels Andes, Bogotá, gener de 2007. Pàg. 112. Publicació en impremta, pendent de distribuir.
- Aquesta pràctica va quedar abolida amb les reformes introduïdes al sistema electoral al 2003, en particular del sistema de vot preferent, que obliga que el reemplaçament d'un congressista sigui qui el segueix en nombre de vots i no "el seu reemplaçament".
- Ungar, Elisabeth, *El Congreso en la Nueva Realidad ¿Modernización o Retroceso?*, a: Leal, Francisco (compilador), *En busca de la Estabilidad Perdida*. Bogotá, IEPRI, 1995. Pàg. 93.
- Rodríguez-Raga, Juan Carlos (et. al.), *La Cultura Política de la Democracia en Colombia: 2005*, Vanderbilt University, USAID, LAPOP, Council for the Americas, Centre Nacional de Consultoria, Universitat dels Andes, Bogotá, gener de 2006.
- Per a un anàlisi sobre les propostes de reforma polítiques presentades en els últims vint anys, veure Ungar, Elisabeth, *El Congreso en la Nueva Realidad ¿Modernización o Retroceso?* A: Leal, Francisco (Compilador). *En Busca de la Estabilidad Perdida*. Bogotá: IEPRI, 1995.
- Pizarro, 1994.
- Per a les eleccions de 2006, en virtut d'allò plantejat per la reforma política de 2003, en particular de l'obligació dels partits de presentar llistes úniques i cadascuna d'elles amb un màxim de tants candidats com càrrecs a proveir, el nombre de llistes va disminuir considerablement. Així, per al Senat, s'hi van presentar 20 llistes, de les quals sols 10 van escollir senadors. Giraldo: 2003, citat per Ungar, Elisabeth, *Partidos Políticos en Colombia: de la Constitución de 1991 a la Reforma Política de 2003*, Àmbito : 2006).
- Rodríguez-Raga, Juan Carlos (et. al.), *La Cultura Política de la Democracia en Colombia: 2005*, Vanderbilt University, USAID, LAPOP, Council for the Americas, Centre Nacional de Consultoria, Universitat dels Andes, Bogotá, gener de 2006.
- Ungar, Elisabeth, *Crisis del Régimen o Personalización del Poder Presidencial en Colombia*, a: Arias, César i Ramacciotti, Beatriz (editores), *Presidencialismo y Parlamentarismo en América Latina*, Centre d'Estudis Latinoamericans, Escola de Servei Exterior, E.A. Flash, Universitat de Georgetown, Departament d'Assumptes Democràtics i Polítics, Organització d'Estats Americans, Washington, gener de 2006. Pàg. 26.
- Per a un anàlisi sobre el sorgiment i consolidació del fenomen paramilitar a Colòmbia veure també: Duncan, Gustavo, *Los Señores de la Guerra: De Paramilitares, Mafiosos y Autodefensas en Colombia*, Bogotá: Planeta, Fundació Seguretat i Democràcia, 2006; Gutiérrez, Francisco, *¿Lo que el Viento se Llevó? Los Partidos Políticos y la Democracia en Colombia 1958-2002*, Bogotá: Grupo Editorial Norma, 2007.
- Diari *El Espectador*, número 4-10 de febrer de 2007, pàg. 2A.
- Recentment l'opinió pública va conèixer altres pactes d'aquesta naturalesa en diferents regions del país: al Bajo Cauca Antioqueño, on comerciants i terratinens de la regió reconeixien el suport econòmic i polític que li donaven a les autodefenses, i a Casanare, on funcionaris de l'administració pública acordaven donar-li un percentatge dels contractes estatals firmats a les finances paramilitars.
- Aquest apartat s'ha pres gairebé literalment d'Ungar, Elisabeth, *Partidos políticos en Colombia: de la Constitución de 1991 a la Reforma Política de 2003*, Àmbito Jurídico, Ed. 3-16 de juliol de 2006
- Entre aquestes s'hi pot destacar el segrest de la candidata presidencial Ingrid Betancourt, de dotze diputats de l'Assemblea del Valle del Cauca, del Governador d'Antioquia i del seu Assessor de Pau; actes de barbàrie contra la societat civil com la massacre perpetrada per les FARC a Bojayá, Chocó, a més de creixents amenaces contra els candidats i pressions de diversa índole a electors i autoritats electorals. I com si això fos poc, cinc congressistes segrestats per la guerrilla permaneixien en captivitat, i malgrat que els seus noms fossin inscrits per competir als comicis buscant la seva reelecció, ningú va obtenir els vots necessaris per sortir escollit.
- Molts d'aquests casos van ser denunciats, d'entre altres, pel llavors candidat del Partit Liberal, Horacio Serpa, però van ser desestimades per l'opinió pública general i pel mateix govern. Al respecte, vegeu: Edició del periòdic *El Tiempo*, d'11 de març de

- 2002, pàgs. 1-13; i Gutiérrez, Francisco, *¿Lo que el Viento se Llevó? Los Partidos Políticos y la Democracia en Colombia 1958-2002*, Bogotá: Grupo Editorial Norma, 2007. Pàgs. 393 i següents.
23. 17 de març de 2002, pàg. 10A.
24. *La Revista de El Espectador*, 17 de març de 2002, 9.6.
25. Periòdic *El Tiempo*, 17 de març de 2003. Pàgs. 1-14.
26. Periòdic *El Tiempo*, 12 de març de 2002. Pàgs. 1-2.
27. Periòdic *El Tiempo*, 2 d'abril de 2007.
28. Corporació Nuevo Arco Iris, *Paramilitares y Políticos*, Arcanos, Bogotá, març de 2007. Pàg. 23.
29. Ungar, Elisabeth, *Crisis del Régimen o Personalización del Poder Presidencial en Colombia*, a: Arias, César y Ramacciotti, Beatriz (editors), *Presidencialismo y Parlamentarismo en América Latina*, Centre d'Estudis Latinoamericans, Escola de Servei Exterior, E.A. Flash, Universitat de Georgetown, Departament d'Assumptes Democràtics i Polítics, Organització d'Estats Americans, Washington, gener de 2006.
30. *Revista Diners*, maig de 2004.
31. De la qual formen part el 93% dels congressistes implicats fins al moment al procés judicial per parapolítica.
32. La Llei coneguda com de Justícia i Pau, "Per la qual es dicten disposiciones per a la incorporació de grups armats organitzats que contribueixin de manera efectiva a la consecució de la pau" va ser presentada pel govern el 9 de febrer de 2005 i aprovada el 25 de juliol de 2005.
33. El 25 d'agost de 2003 el Govern havia presentat el projecte "Pel qual s'expedeix la llei per a la reconciliació nacional", coneguda com a Llei d'Alternativitat Penal. Va ser retirada, presentada de nou el 9 de març de 2004 i retirada altre cop el 20 de maig de 2004.
34. Corporació Nuevo Arco Iris, *Paramilitares y Políticos*, Arcanos, Bogotá, març de 2007. Pàg. 26.
35. La Llei de Justícia i Pau, "Per la qual es dicten disposiciones per a la incorporació de grups armats organitzats que contribueixin de manera efectiva a la consecució de la pau", va ser presentada el 9 de febrer de 2005, i aprovada el 25 de juliol de 2005. El 18 de maig de 2005, la Cort Constitucional va declarar inaplicables diversos dels seus articles i va imposar limitacions al seu contingut.
36. També seria important recordar que el govern sistemàticament va refusar els informes d'ONG i de mitjans de comunicació que informaven dels vincles de polítics del seu grup parlamentari amb paramilitars: només quan la força de les evidències va ser abrumadora, va decidir donar suport, almenys en el discurs, les investigacions judicials.
37. Periòdic *El Tiempo*, 22 de gener de 2007.
38. Corporació Nuevo Arco Iris, *Paramilitares y Políticos*, Arcanos, Bogotá, març de 2007. Pàg. 27.
39. Corporació Nuevo Arco Iris, *Paramilitares y Políticos*, Arcanos, Bogotá, març de 2007. Pàg. 19.
40. *El Congreso de la República en el cuatrienio 2002-2006: entre el predominio uribista y la agrupación de los partidos*. Balanç preparat pel programa Congrès Visible del Departament de Ciència Política de la Universitat dels Andes, juny de 2006 (<http://cvisible.uniandes.edu.co>)
41. Senador Robledo: Transcripció del Debat al Senat de la República.
42. Periòdic *El Tiempo*, 9 de juliol de 2006.
43. Sistema de Noticias de la Presidència de la República, 29 de novembre de 2006.
44. Per comprendre les característiques del control territorial que han exercit les guerrilles i els paramilitars a Colòmbia, veure Duncan, Gustavo, *Los Señores de la Guerra: De Paramilitares, Mafiosos y Autodefensas en Colombia*, Bogotá: Planeta, Fundació Seguretat i Democràcia, 2006; Gutiérrez, Francisco, *¿Lo que el Viento se Llevó? Los Partidos Políticos y la Democracia en Colombia 1958-2002*, Bogotá: Grupo Editorial Norma, 2007; Romero, Mauricio. *Paramilitares y Autodefensas: 1982-2003*, Bogotá: Institut d'Estudis Polítics i relacions Internacionals, Universitat Nacional de Colòmbia, 2003.
45. Periòdic *El Espectador*: del 28 de gener al 3 de febrer de 2007.
46. Citat per Daniel García-Peña, *El Espectador*, 8-14 d'abril de 2007.
47. Periòdic *El Tiempo*, 4 d'abril de 2007.
48. Aquest va ser un dels articles que la Cort Constitucional va declarar inaplicable per considerar que no guardava unitat de matèria amb el text i propòsits del referèndum.

ALTRA BIBLIOGRAFIA

- Gutiérrez Francisco, *Historia de democratización anómala: El partido Liberal en el sistema político colombiano desde el Frente Nacional hasta hoy*, en: Gutiérrez, Francisco (compilador), *Degradación o cambio: Evolución del sistema político colombiano*, Bogotá, Norma, 2002.
- Romero, Mauricio, *Paramilitares y Autodefensas: 1982-2003*, Bogotá: Institut d'Estudis Polítics i Relacions Internacionals, Universitat Nacional de Colòmbia, 2003.
- Ungar, Elisabeth, *¿Qué pasó en el Senado de la República?*, a: Hoskin Gary, Rodolfo Masías i Miguel García (compiladors), *Colombia 2002. Elecciones, comportamiento electoral y democracia*, Bogotá, Uniandes, Departament de Ciència Política, Fundació Honrad Adenauer, Registre Nacional de l'Estat Civil, DNP, 2003.
- Ungar, Elisabeth, *No con menos sino con más democracia, se puede conocer la verdad*, a: *Revista del Buen Gobierno*, Año 1, N. 3, febrer de 2007.

Rafael Pardo

Senador del Partit Liberal de Colòmbia. Ha estat Ministre de Defensa i Conseller Presidencial de Pau

Colòmbia: Democràcia contra Clientelisme

A Colòmbia hi ha una tradició electoral democràtica molt llarga. Colòmbia té, de manera contínua, excepte en un període molt concret (1948-1958), eleccions al Congrés des de 1828. Al període d'excepció, el govern va tancar el Congrés i hi va haver un govern militar.

En els gairebé 200 anys de vida independent, Colòmbia només ha tingut dos moments en els que no hi ha hagut períodes presidencials sinó que hi va haver governs militars, un al 1854 i un altre al 1953. Aquesta setmana que entra s'han celebrat 50 anys de l'última i segona dictadura militar que ha tingut Colòmbia.

S'ha de posar això en context per mirar a dins d'un Estat que ha cercat mecanismes democràtics en els immensos problemes que avui té la democràcia colombiana.

En la restauració del govern civil després de la caiguda de la dictadura, fa 50 anys, es va establir un model de govern compartit entre els dos partits majoritaris en aquell moment. Un mecanisme de govern compartit que si bé va contribuir a aclimatar una pau política, va significar una despolitització i una caiguda del partidisme a la vida pública, i una democràcia que algun analista ha anomenat democràcia de baixa intensitat. Una democràcia en la qual hi havia eleccions i partits, però en què l'apatia i la manca de participació política era la característica fonamental.

El sistema polític colombià ha estat incapaç de captivar als votants, hi ha uns nivells d'abstenció electoral d'un 50 ó 60%

Durant aquest període, els efectes del qual es van estendre durant gairebé trenta anys, com el Front Nacional, el sistema polític colombià ha estat incapaç de captivar als votants, hi ha uns nivells d'abstenció electoral d'un 50 ó 60%.

A principis dels anys 90 es renova el sistema democràtic amb la convocatòria d'una assemblea constituent que cerca moltes coses, entre elles trencar el sistema bipartidista i obrir noves possibilitats a formes polítiques i a la creació de nous partits polítics. Això va generar un nou aire a la democràcia però també una circumstància en la qual la proliferació de minipartits polítics va acabar fent poc menys que nul el procés d'obertura democràtica. Jo vaig ser al Congrés entre els anys 2002 i 2006, i hi havia en aquell moment, d'entre 270 congressistes, 53 partits amb representació al Congrés. D'aquí ve la reforma política que va esmentar Elisabeth Ungar, que va cercar amb èxit establir mecanismes d'agrupació i requisits mínims per a la creació de partits polítics. Aquesta reforma ha tingut crítiques perquè ha tancat la possibilitat de creació de nous partits polítics; abans de la reforma, amb 50.000 signatures es creava un partit polític amb les mateixes condicions que qualsevol altre, sense importar el nombre de parlamentaris que tingués. Avui s'exigeix un mínim d'un 2% de vots al Senat per a què el partit tingui personalitat jurídica.

Aquests són els aspectes formals del sistema polític, però no profunditzarem molt en això. El més important és que el sistema polític colombià té tres característiques concretes: la generació de molt poc interès en els votants pel sistema polític, el desprestigi dels partits i de les institucions polítiques, i un mecanisme d'acció política individual, personal, normalment corrupte i que s'anomena clientelisme.

El sistema polític colombià té tres característiques concretes: la generació de molt poc interès en els votants en el sistema polític, el desprestigi dels partits i de les institucions polítiques, i un mecanisme d'acció política individual, personal, normalment corrupte i que s'anomena clientelisme

Aquesta barreja entre clientelisme i apatia ha generat una sèrie de circumstàncies que tenen molt a veure amb el que avui estem veient.

L'individualisme polític que porta al clientelisme i que té necessàriament la corrupció com a instrument, ha estat un al·licient per a la vinculació de polítics o de sectors polítics amb grups il·legals de diversa naturalesa. No fa més de 12 anys es va donar un procés de corrupció sistemàtic per part d'un càrtel de droga, el de Cali, de finançament a la campanya presidencial i també a campanyes per al Congrés. Aquest procés, que es va anomenar a Colòmbia *Procés 8.000*, va tenir un desenvolupament judicial tremendament important: 29 congressistes van anar a la presó, van perdre el càrrec de congressista i la possibilitat de postular-se com a congressistes per tota la vida, i a més van estar presos una mitjana de sis anys -més del que hi estaran ara els caps paramilitars-.

Dotze anys més tard estem davant la circumstància que ens ha narrat Elisabeth Ungar i que vostès coneixen, i és que hi ha 9 congressistes que estan presos per vinculacions amb un altre grup il·legal paramilitar, en aquest cas les Autodefenses Unides de Colòmbia (AUC). En l'ocasió anterior era amb grups de narcotràfic, i els paramilitars també tenen a veure amb el narcotràfic. Aleshores hom es pregunta: per què un sistema polític cau, en menys d'una generació, reiteradament en mans de sectors il·legals?

Un element evident és la presència del narcotràfic, del tràfic de drogues i el fluxe de diners il·legals. En la política, els diners són molt importants. I els diners il·legals són també molt importants, no sols a Colòmbia sinó en molts indrets, i hi ha molts diners il·legals a Colòmbia que afecten la política.

Però l'element principal és la política individual, en la qual cada congressista, diputat o polític, cerca fer-se escollir independentment del partit en el qual hi sigui; independentment de quina sigui la seva ideologia, la seva plataforma, les seves pro-

postes... Cerca finançar la seva campanya i obtenir els seus recursos polítics per fer-se escollir i reelegir. Això s'anomena clientelisme i el clientelisme porta a temptacions molt freqüents de relacions entre polítics i grups de crim organitzat, ja es diguin càrtels, paramilitars o guerrilla.

Això genera una circumstància que ens ha de fer pensar: com fer-ho per a què no es repeteixi aquesta situació? Fa dotze anys hi va haver 29 congressistes que van ser presos, investigats, processats i condemnats per la Cort Suprema, la mateixa instància que avui està investigant els congressistes vinculats a la parapolítica. I una generació després, la mateixa classe política, els fills dels qui van ser condemnats, altra vegada entren a fer negociacions individuals amb grups de crim organitzat. Com fer-ho per a què d'aquí 6, 8 ó 12 anys no torni a aparèixer una altra generació de classe política que faci negocis amb el grup criminal de moda que hagi sortit d'aquí uns anys? No sabem quin serà, però probablement continuï estant finançat pels diners de la droga. Què hi ha al sistema polític que pugui evitar-ho? L'aplicació de la justícia.

L'aplicació de la justícia és molt important, és un mecanisme sobre el qual s'ha de fer tot el possible per a què arribi a fons. Fa dotze anys ho va fer. És possible que els 29 presos condemnats al *Procés 8.000* no hagin estat tots els qui haurien d'haver estat condemnats, però no es pot dir que allò no fos un procés, en termes de justícia, exemplar.

El procés de Mans Netes que va ocórrer a Itàlia en la mateixa època va implicar la condemna de menys de 10 congressistes. A Colòmbia hi va haver gairebé 30 congressistes presos i condemnats amb tots els requisits legals. Congressistes vinculats al partit al poder, vinculats al poder polític. Per tant, no es pot dir que la justícia no va operar al *Procés 8.000*.

Què és el que succeeix fonamentalment? En la meua opinió és que el sistema polític individual que porta al clientelisme i al fraccionament polític estimula la vinculació amb els diners il·legals, amb grups il·legals i amb grups de crim organitzat. Per descomptat al crim organitzat li interessa tenir amics a la política i representació política, i li interessa particularment la discussió i el debat de normes al Congrés que tinguin a veure amb la situació dels grups il·legals.

Quan el càrtel de Cali va decidir finançar sistemàticament congressistes en les eleccions de l'any 94, ho va fer de manera que el mateix càrtel tingués l'evidència que havia finançat els congressistes, i per això aquests van poder ser condemnats. No van ser diners en efectiu -que no deixen rastre-, sinó que van ser xecs signats a nom del beneficiari que van permetre, quan es va ubicar el

sistema del càrtel de Cali, mirar en quins comptes i quines persones s'havien cobrat els xecs que havien finançat les campanyes. L'interès en aquell moment del càrtel de Cali era tenir una representació al Congrés, un portaveu al Congrés per aconseguir normes que els hi fossin favorables en el seu sotmetiment a la justícia. Aquest mecanisme el cercaven els caps del càrtel de Cali, i aquest finançament el van fer amb la intenció d'aconseguir una representació prou gran amb l'objectiu d'assegurar aquesta possibilitat.

El resultat va ser un escàndol d'una gran mida, el mateix President hi estava vinculat perquè la seva campanya també va rebre xifres molt grans de finançament del càrtel de Cali i finalment va ocórrer el que ja s'ha explicat, el processament d'un nombre molt gran de congressistes.

Ara estem descobrint que a l'any 2002 estava succeint quelcom semblant, que es va repetir en les eleccions locals de 2003 i en les nacionals de 2006. Els caps paramilitars de les AUC tenien molt d'interès en tenir una representació important al Congrés, perquè sabien -nosaltres tot just ho estem descobrint ara- que es presentarien normes i s'esdevindria un procés de negociació que els portaria a la seva incorporació a la legalitat.

Al novembre de 2002, a la revista *Semana* es feia una referència molt interessant quan es va anunciar la primera reunió entre el govern i els caps de les AUC. En aquesta revista hi apareix una referència dient que s'ha realitzat una reunió entre el Comissionat de Pau i els caps de les Autodefenses per a un procés de pau que ja durant el govern de Pastrana havia iniciat un grup de bisbes i que s'estava reprenent al 2002. Diu la revista *Semana* que després de la reunió amb el representant del govern, el Sr. Mancuso va ser a Bogotà, en un club amb un grup de congressistes -no en diu els noms, s'ha d'averiguar qui són- parlant sobre establir-los-hi un tractament favorable, ja que no poden rebre amnistia per l'entrada en vigor, al novembre també, de la Cort Penal Internacional. És un article molt profètic. Realment això és el que va ocórrer. La necessitat de tenir normes favorables va portar els paramilitars a buscar amics o representació al Congrés.

Un altre element que em sembla també molt important és el que va revelar les anàlisis de la investigadora Claudia López, que les va publicar a la revista *Semana*, en la seva versió electrònica, al 2005. Va ser posterior als primers debats que va fer Gustavo Petro sobre el paramilitarisme a Sucre i sobre la infiltració paramilitar a la Fiscalia que van provocar el primer gran escàndol de la relació política paramilitar.

L'analista Claudia López, en l'estudi que va fer sobre els departaments de la costa, mostra de

manera sostinguda i evident una relació que fins ara semblava no demostrada. S'intuïa, se suposava, però no hi havia demostració. I és que el projecte polític d'escollir polítics amics de paramilitars en algunes zones havia tingut a veure amb la realització als anys anteriors, d'ençà de 1999, de massacres i homogeneïtzació social i política per part dels paramilitars en aquelles mateixes zones. Hi ha una alta intensitat en els assassinats i les massacres per part de les AUC als municipis en els quals al 2002 s'hi van crear districtes informals electorals per escollir congressistes, als departaments que ella va estudiar (la Costa i Antioquia).

Això demostra que la intenció de les AUC no era només portar al Congrés persones que fossin favorables als seus projectes, sinó que hi havia un projecte en el qual la consolidació del poder polític era una segona part d'una estratègia que era l'acció armada, la intimidació, el desplaçament i l'assassinat selectiu. El control i el poder polític era la manera de consolidar el que s'havia guanyat per la via de les armes i el desplaçament.

Això ens ha mostrat una realitat atroç. Una realitat atroç que no té a veure exclusivament amb el paramilitarisme. La guerrilla, per la política individual i fraccionada, també ha tingut relacions i ha participat en la política en partits tradicionals. I no estic parlant dels partits d'esquerra; el Partit Conservador actua en consonància amb les FARC al departament del Caquetá; sectors del Partit Liberal i del Partit Conservador actuen amb les FARC i amb l'ELN a Arauca, Casanare i al nord de Santander. No perquè les FARC o l'ELN siguin liberals o conservadors, sinó perquè són mecanismes de control dels recursos públics. Són zones que tenen grans recursos públics de regalías i que permeten finançaments i un control de les activitats de l'Estat i dels recursos públics.

En una primera instància aquests grups cerquen tenir un nombre suficient de congressistes per condicionar les lleis que els hi serviran. Això queda clarament en evidència a la revista *Semana*, al novembre de 2002, on s'explica la reunió de Mancuso amb congressistes per cercar una llei favorable.

En segon lloc, el projecte de consolidació política és la segona fase d'un procés, el primer pas del qual era un projecte armat amb desplaçaments, assassinats selectius i massacres.

Aleshores hom es pregunta: per què un sistema polític cau, en menys d'una generació, reiteradament en mans de sectors il·legals?

L'element principal és la política individual i el clientelisme i porta a temptacions molt freqüents de relacions entre polítics i grups de crim organitzat, ja es diguin càrtels, paramilitars o guerrilla

El tercer element és el paramilitarisme com a crim organitzat, com a crim organitzat local, com a delinqüència mafiosa a nivell local. I el nivell local és tremendament important, fins i tot més que el poder nacional. Mentre el poder nacional compleix un altre propòsit, l'interès del poder local és el dels diferents grups de crim organitzat.

Les AUC són una federació de grups paramilitars de natura, origen, mida i forma d'operar molt diferents. A l'any 1998 Castaño va cercar donar-li a aquesta federació un vestit contrainsurgent, és a dir, la primera barrera en la lluita contra la guerrilla. Realment, els paramilitars són una federació de grups de crim organitzat que cerquen enfortir un projecte econòmic per la via de les armes. Un projecte econòmic de consolidació de la propietat de la terra i d'accés als recursos públics. Això és crim organitzat. Per descomptat, la coca també és part del procés de consolidació del projecte econòmic, però els paramilitars funcionen en zones amb coca i zones sense coca, perquè són organitzacions que a través de la violència i de les armes cerquen consolidar l'accés a diferents tipus de negocis.

Molts d'aquests negocis són legals, com les apostes, que són concessions del govern i són manejades per sectors paramilitars. D'altres no tant, com la gasolina il·legal que entra des de Venèçuela i que després és distribuïda en estacions de servei legals també sota control dels paramilitars. També controlen o han controlat molts negocis de transport. No és casual que quan van detenir el senyor "don Berna" (Diego Murillo Bejarano) s'aturés el transport de Medellín durant un dia. Una ciutat emblemàtica de la seguretat democràtica i resulta que "don Berna" té la capacitat d'aturar el transport de Medellín. El sistema de salut a Colòmbia funciona amb subsidi a la demanda. El subsidi a la demanda implica que els usuaris que el reben tenen uns carnets que els hi donen dret a estar al sistema de Salut. I aquests carnets signifiquen diners per a qui administra aquest sistema. Entre alcaldes i paramilitars controlen en moltes zones aquest sistema de subsidi a la salut. Els alcaldes permeten que s'inflin les llistes d'usuaris i els paramilitars omplen aquestes llistes

inflades amb recursos de l'Estat.

El que vull dir és que el crim organitzat té un altíssim interès en les eleccions locals i en el poder local, i aquest és un problema que tenim en aquest moment, per l'octubre de 2007. Hi ha eleccions locals i hi ha moltes preguntes sobre què fer amb aquest diagnòstic que els hi he esmentat. Que la Cort Suprema segueixi investigant és un propòsit al qual se li ha de donar suport, però essencialment s'ha de cercar un canvi estructural per a què no es torni a repetir aquest mecanisme; per a què la classe política no es coalitzi, ni es confongui ni s'alii amb el crim organitzat de qualsevol natura.

Per les eleccions d'octubre ha estat impossible, per la polarització que existeix a Colòmbia, vostès bé ho saben. L'oposició no pot sortir de Colòmbia a dir el que pensa atès que el president ens titlla d'antipatriòtics, apàtrides... Això és un delictes, no? Accepto doncs que estic fent un acte que pugui ser qualificat d'antipatriòtic.

La polarització ha fet impossible qualsevol mena d'acord raonable i amb seny entre govern i oposició sobre com evitar que es repeteixi a les eleccions d'octubre el que va passar a les de 2003, 2006, 2002... Ha estat impossible. El govern va presentar un projecte que té molt de maquillatge i de focs artificials. Per exemple, té un article que diu que estarien vetats de participar en política electoral els parents de fins a tercer grau dels qui resultin condemnats. Molt curiós això que acabin pagant els parents quan es tracta de jutjar els responsables dels fets.

Hem fet diverses propostes en el sentit d'establir responsabilitats als partits per a què no hi hagi reemplaçaments en cas que una persona sigui condemnada. Que aquell partit perdi aquell escó i no el reemplaci. Que per descomptat torni els diners si va obtenir els vots amb diners del partit, si els seus vots es van obtenir per la via de la intimidació. Però essencialment jo no hi veig molta esperança en els acords ni en les normes per a les eleccions de 2007.

Per això, el que treballarem nosaltres com a Partit Liberal per a l'acció dins del nostre partit, per oferir a l'elector unes llistes en les qual haguem fet tot l'esforç per cercar persones que no estiguin vinculades al crim organitzat. Com? Veient els antecedents, això és obvi. Però el problema no són els antecedents sinó com actuar després. Es tracta de veure, amb un procediment discrecional, com treure les persones de les llistes del partit. El Partit Liberal presentarà unes llistes amb aproximadament 12.000 persones. Sens dubte, 12.000 persones és un grup molt difícil per escrutar un per un, però tenim mecanismes d'escrutini, la responsabilitat dels qui atorguen els avals i que no apareguin persones vinculades al crim organitzat en aquests

avals. Però amb aquestes persones, si ja estan inscrites, que perdin el càrrec o el dret al vot si han estat elegits. Preferim quedar-nos sense aquests càrrecs en corporacions públiques a tenir-hi persones que estiguin vinculades en aquest procés.

Això és el que treballarem en aquest període. Si hi hagués acords, benvinguts siguin. Jo no hi veig cap possibilitat, però en essència estaríem fent nosaltres el que estic veient aquí als diaris que està fent el tribunal espanyol amb les llistes que anomenen "contaminades" de Batasuna. Sens dubte hi ha mecanismes molt més clars en el que estan fent aquí a Espanya que el que podem fer-ne allà. Allà hauríem de fer les investigacions i treure'n l'entrellat però el nostre propòsit és que podem actuar sobre les llistes i sobre els elegits si resultessin vinculats a processos de crim organitzat.

Aquesta és la tasca fonamental de la democràcia colombiana aquest any: com assegurar que els partits, els candidats i les eleccions presentin persones que no estiguin vinculades amb mecanismes de crim organitzat, sigui com vulgui la natura del grup amb el qual hi tinguin llaços.

La tasca fonamental de la democràcia colombiana aquest any és com assegurar que els partits, els candidats i les eleccions presentin persones que no estiguin vinculades amb mecanismes de crim organitzat, sigui com vulgui la natura del grup amb el qual hi tinguin llaços